

DESCARTES

IKASBIDEARI BURUZKO ITZALDIA

Ametzaga Aresti tar Bingen'ek
euskeratua.

ITZAUURREA

I. DESCARTES'en bizitza ta lanak. — René Descartes, Touraine'n, La Haye zeritzan eta orain La Haye-Descartes deritzan berrrian yaio zan, 1596'gko. urtean. Bere aita, Rennes'eko Lege-Etxeko aolkaria izan zan eta etxeko guziak ele-eder zale aundiak. Aurra zalarik, jesu-lagunek artezten zuten La Flèche'ko ikastetxean sartu zan eta antxe egin zitun bere pilosopiazko ikastaroak. Andik irte-tean 1616'gko. urtean ba-zun asmo sendo bat buruan: antziñako pilosopuen ikasteen arkitu ezin izan zuna bere baitan billatzea, Ortarako, Poitiers'eko Ikastetxe Nagusian lege-yakintzako agiria atera ezkeru, ta Alemania'n, Holanda'n, Suezia'n eta Danemark'en, lenik Maurice de Nassau ta gero Baviera'ko dukearen pean gudaritzan ari izanda, ikaste ta gogarteari burua ematea erabaki zun. Eta 1628 urtean, bete nai zun lanaren asmoa argi ta ongi eldua zeukalarik, ura bururatzeari ekiten dio. Holanda'n baztertuta, bere metapisiazko bulkoak egokitzen asten da; *Méditations* deritzan bere liburuan geroago arkituko dugunaren mamiña, egun orietakoa dugu. Berealaxe, bere pisia eratzen asten da ere ta artan ari da gizonen bizitzako moduak

obetzeko gai izango ziran mekanika ta sendagintza bat artatik ateratzeko itzaropenaz. Urrengo urteak pisia orren idaz-lanari emanak dira. Descartes oso astiro aurreratzen da, ta *Le Monde* izendatu zun idazlana berrikusi ta argitaratzeko gertutzen danean, Inkisizifioak, lurraren igikuna irakatsi dula ta Galileo gaitzetsi dulako berria ikasten du, ta egia au bere pisiatik berezi-eziña dalarik, bere lana bukatzeari uko egiten dio ta ura argitaratu gabe uzten du. Ala-ere, gure pilosopuak ez du ura egunen batean argitara emateko itxaroa galdu ta, Etienne Gilson'ek dionez, urrengo urteetan *Le Monde* argitaratzeko naia da bere alegin guzien elburua. Bere lenengo asmoa bere metapsiaren eta pisiaren berri ematea da ta ortarako zenbait iaburpen jakinerazten ditu. Yainkoa ta gogoa ba-dirala egiztatzeko agerbide bete beteak ematen ditula bai ta giza-bizikera aldatzeko gai dan yakintza bat ikusirik, teologuak eta yakitsuak batu ziran, bearbada, *Le Monde* argitara zezala ari eskatzeko, argitaratze orrengatik nekerik artuko ez zula itz ematen ziotela. Ordun, Descartes'ek *Dioptrique*, *Météores* eta *Géométrie* izendaturiko idaz-lanak argitaratzen ditu bere ikasbide edo metoduaren bikaintasuna erakusteko. Itzaurre bat bearrezko zitzaion liburu oriek sortu ditun gogo yoria agertzeko, ta "Ikasbideari buruzko itzaldia" dugu itzaurre ori, egin-egiñean ere.

Discours de la méthode aren alde, ta aurka ere bai, asko esan di-teke, baiñan ori gure oraingo asmoa ez dalarik, aren gain-gaiñeko balioa zein dan erakusteko on izango zaigu, irakasle aundi bati itza ematea; entzun ditzagun, ba, Gilson'en itzak: "...*Discours de la méthode*, oeuvre unique dans l'histoire entière de la philosophie, en ce qu'elle est moins l'exposé d'un système que l'histoire d'un esprit. Indépendamment du contenu même des doctrines que le *Discours* résume et qu'il nous enseigne, chacun peut y trouver l'exemple de ce qu'est une vie philosophique à l'état pur, y puiser le respect des penseurs qui l'on vécue, y contracter le goût de les imiter. Non que chacun doive se proposer d'inventer un système: il faut naître grand philosophe avant de pouvoir le devenir; mais nul esprit cultivé ne peut ignorer ce qu'est l'idéal d'une vie entièrement dévouée à l'exercice de la pensée, ni se résigner a n'en jamais avoir perçu la grandeur. Manquer du sentiment de l'unité de la vie spirituelle et de la nécessité des systèmes qui la mettent en évidence sous les espèces de la philosophie, de la science et de la morale, c'est, pour un homme quelconque, manquer du sentiment de sa plus haute dignité; ce qui confère a l'étude du *Discours de la méthode* sa valeur incomparable et permanente, c'est que nulle oeuvre n'est mieux faite pour nous l'inspirer".

II. ITZULPENEA. — Descartes, ordea, ez dugu pillosopu aundi bat, Aro Berriko pillosopiaren aita ta irazalea, bakarrik; idazle bi-kaiña ere da. Ta Pizkunde aldiko lenbiziko pillosopua ba'da, Aris-totel alde batera utzita, bere egal utsakin pillosopiako zeruan zear arriskatu zana, idazlea dan aldetik ere oso agiri du Pizkunde'ko go-goa, beste gauza batzuen artean, latina utzita, bere yaiotterriko min-tzairaz *Ikasbideari buruzko itzaldia* idatzi zularik. Eta ikasbide edo Méthode ortan bertan: "Et si j'écris en français qui est la langue de mon pays, plutôt qu'en latin, qui est celle de mes précepteurs" irakurtzen dugunean, Etxepare'k ia eun urtez lenago egin zuen. "Heuskara, jalgi adi plazara..." oi ederraren oiartzuna ekartzen di-gu gogora, noski, ta argi ortan guziz begiko agertzen zaigu. Egia da, zlaber, geienetan latifñez idazteko zun oituragatik, bere prantsesak latin-usaiña dula, izan ere. Bere prantses-esakuntza, Emile Faguet'ek dionez, latifñezko periodua dugu: zabal, edatsu, ta toles eta izur na-saiez apaindu ta biribildua. Descartes'en esakuntza gogoeta betea da, aren inguruan, menpeko zazkioten bulko guziak ederki lerrokatzen dituna. Itz-yoskera ori dala ta, bai ta gaiak berak beartuta ere, ez zaigu errez izan euskal yantziz egokitzeko, egia esan; al izan dugu-na egin dugu, beinik bein, xedean yotzeko. Bestalde, itzulpen onek ba-ditu zenbait urte ta orain, ura argitaratzekoan, zerbait orraztu ba'dugu ere, ez doa, nunbait, berriren berri orain egin bear ko ba'ge-nu lioaken bezela. Urteak ez dira alperrik igarotzen eta guziek ikasi dugu euskera eskurakoiago, errikoiago, errezago bat erabilli bear du-gula. Guziek ikasi izan bear dugu au, bai, baiña ba-da beste gauza bat ere guziek yakin eta beti gogoan euki bear duguna: argitasuna izkuntzaren apaingai onena ba'da, argitasun ori ez dugula mordoil-lokeriaren bidez billatu bear; bide errezegia baiñan itxusiegia ere dugu ori. Euskeraz naiz txineraz idazteko bi gauza bearrak dira guzien gain, eta argitasuna ta yakintasuna baiño geiago balio dute-nak: lenengoa, zerbait esateko eukitzea, ta bigarrena, nola esan ya-kitea, au da, *gustua* izan: gustu orrek, eta aide urbil zaion zentzuak, agintzen digute garbizalekeri guzitik iges egitea, bai, baiñan iñola ere ez, mordoillokeri ezaiñean erortzeko.

Ta, geiagorik gabe, agur, irakurle on orri.

AMETZAGA TAR BINGEN.

Caracas, 1960-Lotazilla.

R. DESCARTES'en

Gogamena ongi zuzentzeko
ta yakintzaetan egia billatzeko
IKASBIDEARI BURUZKO ITZALDIA.

Baldin itzaldi onek luzeegi ba'dirudi erabat irakurtzeko, sei zatitan berezka diteke: ta lenengoan, yakintzai dagozkien gogoeta banak arkituko dira; bigarrenean, egilleak billatu dun ikasbideko arau nagusiak; irugarrenean, ikasbide artatik atera ditun barne-legeetako batzu; laugarrenean, Yainkoa'ren eta giza-gogoaren izatea egizatzen duten argibideak, bere metapisiaren oifarrriak diranak; bosgarrenean, azterkatu ditun pisia-gaien lerroa ta, bereziki, biotzeko zirkiñaren eta osakintzari dagozkion beste korapillo batzuren azalpena, bai ta gure gogoaren eta abereenaren artean dagon aldea; ta azkenekoan, izadiaren azterketan bera eldu dan baiño aragotzeko bearrezkotzat yotzen ditun gauzak, eta idaztera bultz egin dioten zioak.

LENENGO ZATIA

Zentzuna dugu gizartean obekienik ainbanatu gauza; bakoitzak uste baitu artzaz ain ongi yantzia dagola ta, beste edozein gauzarekiko minkorrenak diranak ere, dutena baiño geiagorik ez dute nai izaten. Eta ez da eginatzekoa guziak ontan oker egotea; aitzitik, onek erakusten du epaitzeko ta egiazkoa gezurrezкотik berezkatzeko almena, ta au da, izan ere, zentzuna edo gogamena izendatzen duguna, gizon guziengan berdiña dala izatez; eta gure iritzien berezitasuna ez datorrela, beraz, batzu beste batzu baiño zentzudunago izatetik,

gure gogoetak bide ezberdiñetan barna zuzendu ta gauza berak ausnar-
tzen ez ditugunetik baiño. Ez baita aski adimen on izatea; ura ongi
erabiltzea dugu aurrenena. Gogo aundienak, onbide aundienetarako
bezela, keru aundienetarako ere gai dira; ta oso astiro dabiltzanak
askoz urrutiagora ditekez, baldin beti bide zuzenetik ba' doaz, laster
bai, baiñan artatik alde dagitenak baiño.

Nik neronez, ez dut bein ere uste izan nire gogoia geienena baiño
betegiñagoa danik; askotan nai izan dut ere beste batzuk bezain go-
gamen ariña, naiz irudimen aratza eta garbia, naiz oroimen zabal eta
beingozkoa izatea. Eta gogoaren betegintzarreari lagun zazkioten beste
tasunik ez dut ezagutzen oriek baizik; eta adimen edo zentzunari
buruz, gizonak egiten eta aberengandik berezkatzen gaitun gauza
bakarra dalarik, gutako bakoitzean osorik dagola uste izan nai dut,
eta ez dagola geiago edo gutxiagorik *yoan-etorkietan* baizik, eta ez
mota bereko sorkarien tankera edo izaeraen artean; ontan, pillosopuen
erabateko aburuari yarraitzen natzaiolarik.

Baiña, lotsarik gabe esango dut zori aundia izan dudala, nire
iritziz gaztetandik alako bideetan barna ibilli izateaz; aiek eraman
nauten gogoratze ta burupideez ikasbide bat eratu baitut nire eza-
gutza mailka geitzeko ta gauza izango zaidana, nik uste, ura, gutxi
bana, gutxi bana, goratzeko, nire adimenaren ertaintasunak eta nire
bizitzaren laburtasunak iristen utzi dezaioketen muga garaieneraiño.
Alako emaitzak bildu baititut dagoneko ikasbide ortatik eta, nire bu-
ruaz egiten dudan iritzian, antustearen alderantz baiño geiago gibel-
beldurrarenerantz etzateko alegiñak egiten ba'ditut ere, ta gizonen
egintza ta ekintza bereziak pillosopu begiz ikartzean, utsal eta alperri-
kako iruditzen ez zaidan bat ere nekez arkitzen dudan arren; ala-ere,
egiaren azterketan, ene ustez, egin dudan aurrerapenak atsegin okitua
ematen dit, noski; eta etorkizunerako alako usteak ba-ditut, eta gizon
utsak diran gizonen ariketaen artean baldin bat ba'dugu sendoki on
eta garrantziduna danik, autetsi dudan auxe dala siñesteko bekoki dut.

Ba' liteke, ala-ere, ni oker egotea, ta urre utsa ta arribizi aratza
iruditzen zaidana tupiki ta beira apur bat besterik ez izatea, bearba-
da. Ba-dakit zein uts-eginkorrak geran gure buruaz ari danean, eta
zein badaezpadokoak izan bear zaizkigun adiskidearen iritzia, gure
alde ditugunean. Atsegin izango nuke, ordea, yarraitu natzaien bi-
deak, itzaldi ontan ikus-eraztea, eta aietan, irudi batean bezela, nire
bizia antzeztu, norik bere iritzia artu dezan, eta onela, dabillan zurr-
muruaren bidez, agertu-aburuak ezaguturik, nire burua irakasteko
erabilli oi ditudanai erantsiko diedan bide berri bat izan dakidan au.

Nire asmoa, ba, ez da bakoitzak bere gogamenak ongi zuzentze-
ko yarraitu bear dion ikasbidea emen irakastea, nik nirea zuzentzen

nola ari izan naizan ikus-eraztea baizik. Arauak ematera sartzen diranak ematen dizkietenak baiño trebeagotzat euki bear dute beren burua; ta oso epaigarriak dira, baldin gauza txikienean uts ba'dagite. Nik, ordea, idazgai au ixtori bat bezela baizik ez dakardala, ala naiago nai ba'duzute, idurika ditezkezan zenbait erakuspen artean, ausaz, bidezki yarraituko ez zazkien beste batzu ere arkituko diran ipuin bat bezela, uste dut onuratsu izango zaiola zenbaiti, iñorentzat ere kaltetsu ez dalarik, eta guziek esker erakutsiko diotela nire zintasunari.

Txikitandik, ele-ederretan azi niñuten eta, aien bidez, bizitzarako onurakorra dan guziaren ezagutza argi ta tinkoa lortu litekela burutara ematen zidaten ezker, aiek ikasteko irrikitzen nengon. Baiña bere amaiak yakintsuen lerroan sar-erazten oi dun ikastaroa bukatu nunekoxe, gogoaldata nintzan osoro. Ainbeste zalantza ta okerrrek eragozten bainiñuten eta nire burua ikastun egitea billatuz, nire ez-yakitea geroago ta geiago ager-eraztea beste onurarik atera izan ez nula iruditzen zitzaidan. Eta, ala-ere, ba-nengon Europa'ko ikastetxe ospetsuenetako batean; eta artan, ene ustez, gizon yakintsurik izan bear, lurbirako bazter batetan izatekotan. Antxe ikasia nun beste guziek ikasten zuten berbera; ta irakasten zizkiguten yakintzak ez aski-etsita ere, esku artean erortzen zitzaizkidan eta bakan eta berrientzat yotako yakintza-liburuak oro ikuskatu nitun. Orren gain, ezagunak nitun nitzaz egiten ziran iritziak, eta ez nekusan nire ikaskideak baiño gutxiagotzat artzen niñutenik, nai ta aietako batzu gure irakasleek utsik utziko zituten lekuak betetzeko autetsiak ba'ziran ere. Azkenik, gure gizaldia, lenagoko edozein bezain buruyantziz ugari ta ekarkorra zala iruditzen zitzaidan. Ori zala ta, nire buruaren arauz besteez iriztera, ta len agindu zidaten irakaskuntza bezelakorik munduan ez zegola uste izatera ausartu nintzan.

Ori gora-bera, ikastolaetan ari diran yardunak aintzakotzat artzen nitun, Ba-nekin aietan ikasten diran izkuntzak liburu zarrak ulertzeko bearrak ditugula; ipuiñen edertasunak antzea iratzartzen dula; ixtorietako egintza arrigarriak ura goratzen dutela, ta aiek zogieraz irakurri ezker, zentzutasuna ontzeko lagun zaizkigula; liburu on guzien irakurtzea aien egilleak izan diran antziñako buruyantzi obeakin izketa bat bezelakoa dala, bai ta aien gogoetako autuena besterik agertzen ez diguten izketa buruz-ikasi bat ere; mintza-antzeak ba-ditula idegabeko indar eta edertasunak; poesiak ba-ditula biguntasun eta eztitasun lilluragarriak; matematikaetan ba-ditugula asmaketa oso zorrotzak bai yakinaiak atsegintzeko, bai langintzak oro erreztutzeko ta gizonen lana gutxitzeko ere, asko lagundu dezaketanak; oituraz ari diran idaztiek ba-dauzkatela anitz ira-

kaspen eta onbiderako aolku guziz onurakorrak; teolojiak zerua irabazten irakasten dula; pillosopiak gauza guziez egiantzez mintzatze-ko ta gutxiago dakitenak arri-erazteko bideak ematen dizkigula; le-ge-yakintzak, sendakintzak eta beste yakintzaek aietan ari diranak ospatu ta aberastu egiten ditutela; ta, buruenik, on dugula guziak ikuskatuak izatea, siñeskeridun eta gezurrezkoenak ere, aien egiazko balioa ezagutzeko ta aiek atzipetuak izatetik gure burua begiratzeko.

Alabaiña, uste nun ere, aldi aski emana niela izkuntzai, bai ta antziñako liburuen irakurtzeari ta aien ixtori ta ipuiñai ere. Bes-te mendeetako lagunakin elekatzea ta bazter anitz ikustea ber-gintsu baitugu. Ona da beste errien oituraez zerbait gureai buruz zu-gurkiago irizteko, ta gure gisaen aitziko dan guzia parragarri ta bi-degabezko danik ez dezagun uste, ezer ikusi ez dutenek egin daroe-nez. Baiña bazterrak ikusten aldi geiegi ematen duna arrotz bilaka-tzen da bere errian; eta yoandako mendeetan egiten zanarekiko yakinaiegi danak, oraiñaldian egiten danari buruz ez-yakiña dirau, maizenik, Gaiñera, ipuiñak dirala bide, ezin izan ditekezan gertaria-k eginkizuntzat artzen ditugu; ta ixtori ziñenak ere, gauzaen balioa ez aldatu, ez geitu egiten ez ba'dute ere, gorabera apal eta argiezagoe-nak, beñik-bein, alde bat uzten ditute, beti urrentsu, aiek irakurga-riago egiteko. Ta ortatik dator garaitikoa dan bezela ez agertzea; ta andik ateratzen dituten eredu-en arauz beren oiturak artezten di-tutenak, gure eleberrietako zaldun azkarren nabarmenkerietan eror-tzeko ta beren indarrak gaindiatzen dituten asmoak sortzeko zorian yartzen dirala.

Mintza-antzea askoesten nun eta poesiaz maitemindurik nengon; baiña, bata ta bestea, ikastearen arnariak baiño geiago, antzearen emaitzak dirala uste nun. Gogamen sendoago izan eta beren gogoetak obekienik egosten ditutenak aiek argiago ta adierrezago biurtzeko, orietxek dira trebeentz diotenaz gogoaz biltzeko, nai ta bretoi mor-doiilloz mintzatu ta erretorikarik iñoiz ikasi ez ba'dute ere; ta asma-keta atsegiñenak egin eta aiek apainkienik eta eztikienik esaten da-kitenak orietxek ditukegu beti olerkari onenak, nai ta poesi-bidea-ren berririk ez ba'dakite ere.

Matematikak atsegin nitun, guziz ere, aien siñespideak argi ta agiriak diralako; baiñan ez nun oraindik oartzen aien egiazko erabil-bidea zein zan, eta mekanika-lanbideetarako haizik gauza ez zirala uste nularik, arritu egiten nintzan aien oiñarriak ain sendo ta tinkoak izanda, aien gaiñean ezer garaiagorik ez eraiki izateaz. Antziñako siñesgabeen oituraezko liburuak, berriz, ondar ta loi gaiñean eraiki-tako yauregi oso eder ta arroakin erkatzen nitun; onbideak txit gora yaso ta munduan diran gauza ederresgarrientzat agertarazten ditu-

te; baiñan aiek aski ezagutzen ez digute irakasten eta, askotan, izen oder ori ematen diotena, sorgortasun, arrokeri, etsipen naiz aita-erailta besterik ez da (1).

Begirune aundia nion gure teoloyiari, eta zerua irabazi nai nun beste iñork aiña. Baiña zerurako bidea ez-yakifientzat, yakintsuentzat bezain zabalik zegola, ta ara daramaten Yainkoa'ren egiak gure adimenaren gaiñean daudela gauza oso ziurtzat ikasirik, iñoiz ez nun nire gogoetaen argaltasun pean aiek yartzeko bekokirik izan, uste nularik aien azterkatzeari ekin eta ondore on egiteko, zeruaren oi-ezbezelako laguntzaren bat euki ta gizon baiño zerbait geiago izan bearra zala.

Ez dut pillosopiaz ezer esango au baizik: mende askotan bizi izan diran buru yantzienak ura landu dutela ta, ala-ere, artan eztabadakutzen ez dan eta, beraz, zalantzako ez dan gauzarik ez dagola ikusiz, ez nun besteak baiño obeki asma nezakela itxaroteko antusterik; eta gai bat berari buruz zenbat iritzi ez-berdin izan ditezkezan, eta guziak gizon yakitunek eutsiak, nai ta egiazkoa bat baiño geiago ezin izan, ia gezurrezkotzat yotzen nun egirudikoa baizik ez zana.

Ta gaiñerako yakintzai buruz, beren oiñarriak pillosopiatik artzen dituten ezkeru, yasoin ain aulen gaiñean zerbait gotorrik ezin eraiki zitekeala uste nun; eta agintzen dituten ospea ta obaria ez ziran aski aiek ikastera niri deitzeko; ez bainintzan arkitzen, Yainkoari esker, nire ogasuna obetzeko, yakintzaz langitza bat bear izateko alako egoeran eta, zinikuen antzera, aintza gutxiesteaz illarraintzen ez ha'nintzan ere, ez nun, ala-ere, askotzat artzen gezurrezko bidez baizik niganatu ez nezaken ospe ura. Ta, azkenik, irakaskuntza gaiztoai buruz, uste nun ba-nekiala oso ongi zenbat bailo zuten, ez alkimista baten agintzek, ez izarlari baten auresanek, ez azti baten iruzurrek, ezta dakitena baiño geiago ba-dakitela esanaz, beren burua goresten dutenen arteziak naiz antusteak ere atzipetua ez izateko.

Ori zala ta, nire irakasleek nindukaten menpetzatik irteteko adifera nintzaneko, ele-ederren ikastea alde bat utzi nun; eta, nire baitan edo munduko liburu aundian idoro nezakena baiño beste yakintzarik ez billatzeko erabakia arturik, bide-egitean, errege-iriak eta gudarozteak ikustean, izakera ta olde bereziko lagunakin artu-emana eukitzean, oartzte bereziak bildutzean, zoriak ekartzen zizkidan gertarrietan nire burua aztarrenatzean, eta agertzen zitzaizkidan gauzaetat zerbait onura ateratzeraiño gogaketa beti egitean eman nun nire gaztaroko gaiñerakoa. Iruditzen baitzitzaidan egiarik askoz geia-

---

(1) Estoikoai buruzkoa dugu an. Etsipena, Utika'ko Kato'ri ta aita-erailta Brutu'ri buruzkoa, nonbait.

go arki nezakela dagozkion egitekoai buruz eta, gaizki erabaki baldin ba'du, bereala gerta dakiokenak zeatua izateko zorian yarrita, bakoitzak egiten ditun gogoetaetan, ele-edertzale bat bere ikas-gelan ari danetan baiño. Auek, ba, atzerik ez dakarten ausnarketai buruzkoak baitira, ta ez daukate beste ondoriorik arentzat, aiek zentzune-tik urrutirago ta ura arrotuago egin al izatea baizik: aiek egiantzeko egin naiean artezi ta antze geiago eman bear izan dulako. Ta banun beti egiazkoa gezurrezkoetik berezkatzen ikasteko gogo bizia, nire egin-tzaetan a'rgi ikusteko ta bizi ontan barna ziur ibiltzeko.

Egia da beste gizonen oiturai begi ematea baiño besterik egiten ez nun artean, ozta-ozta arkitzen nula nire burua zertan tinkotu, ta len yakintsuen artean aiña bereizpide oartzen nun. Orrela-ezkero, ateratzen nun obari aundiena auxe zan: oso nabarmen eta parregarriak guri iruditu arren, beste erri aundi batzuek eskuarki artu ta oneritziak diran gauza asko ikusiz, ereduak eta oiturak bakarrik burutara eman izan zidatena sendokiegi ez siñesten ikastea; eta orrela, gutxi bana gutxi bana, gure izatezko argia illundu ta gogamenaren mintzoa aditzeko gaiezago egin gaitzazketen oker askotatik yarei egiten nun nire burua. Baiña, munduko liburuan ikasten eta zerbait aztura nigantzeko alegiñak egiten zenbait urte eman nitun ezkerro, egun batean, nire baitan ere ikastea ta yarraitu bear nion bidea autatzeko nire gogoaren indarrak oro erabiltzea erabaki nun; eta au obe izan nun, ene ustez, nire lur eta nire liburuetatik bein ere urrutira ez ba'nintz baiño.

BIGARREN ZATIA

Aldi artan, Alemania'n nintzan, oraiño amaitu ez diran gudak (1) zirala ta ara deitua. Ta Kaiser'en buruntzatzetik gudaroztera itzultzen nintzalarik, neguaren asierak alako leku batean artu niñun. Eta antxe, yostaraziko niñuten solasketarik ez arkiturik eta, bearrik ere, kezkarazi nintzaketen ardurarik ez griñarik ere ez izanik, sutontzi baten ondoan egun osoa ematen nun, bakarrik eta giltzapetua, nire gogoetan ari izateko nai aiña astialdi nularik. Ta gogoeta orien artean auxe izan nun bururatu zitzaizkidan aurrenetako bat: zati batzuez ondu ta mai-su askoren eskuz egiñiko lanetan, batek bakarrik landutakoetan beste betegintzarre ez dagola sarritan. Onela ikusten da etxegille bakar ba-

---

(1) Ogei ta amar urteetako guda.

tek asi ta burutu ditun etxeak ederragoak eta obeki araberakatuak izaten dirala, batzuek beste batzurentzat eraikitako orma zarrez baliatuta, antolatzeko alegiñak egin ditutenak baiño. Orrela ere, iri zar oriek, asieran baserriak besterik ez izanik, aldiaren aldiaz, iriburu aundi bilakatu diranak, oso gaizki taituak dira geienetan, eraikitzaile batek, bere irudimenaren arauz, zelai batean lerrokatzen ditun erri neurrituen eretzean. Eta aien etxeai banaka begi eman ezker, aietan beste irietakoetan aifia antze edo geiago sarritan arki ba'dezakegu ere, ala-ere, nola atondurik dauden, emen aundi bat, eta kaleak makurrak eta ezberdifiñak nola egiten dituten ikusita, esan liteke alabearra dala, gizon adimendun batzuen gogoia baiño geiago, orrelakotu dituen. Ta gogotan artzen ba'dugu, alaz ere, bakoitzaren etxeak guziaren edergailurako gauza izan ditezen begiratzea beren gain duten zainlari batzu beti izan dirala, ongi ezagutuko da zeifien nekeza dan gauzak oso ongi egitea bestek egifñaren gaifñean lan egiten danean. Orrela iruditzen zitzaidan ere, aspaldian erdi-basatiak izan eta beren oben eta liskarren erakaitzak beartzen zitun neurrian legeak egiñaz, arian-arian, gizabidean sartu diran erri oriek ezin ditekezela, elkarganatu ziranetik legegille zугurrien baten araudia bete dutenak bezain ongi eratuak izan. Onela ere, oso ziurra dugu Yainkoak bakarrik aginduak eman dizkion egiazko yaurespidearen egoera, beste gaiñerakoak baiño, berdintzarik ere gabe, obekiago atondurik egon bearra dala. Ta giza-gauzai gagozkiela, uste dut Esparta lengo artan orrilloan ba-zegon, au ez zala bere legeetako bakoitza bereziki ona zalako —batzu-batzu oso nabarben, bai ta oitura onen aurkakoak ere baitziran—, batek bakarrik asmatuak izanik, guziak xede batera yotzen zutelako baizik. Eta onelaxe iruditu zitzaidan ere, liburuen yakintzak, argibideak noskikoak besterik ez diranak eta egiztapiderik ez dutenak, beifñik-bein, anitz lagun bereziren iritziez apur-apurka ondu ta geituak izanik, gizon zentzudun batek aurkezten dituen gauzai buruz berez egin ditzaken gogoeta bakanak bezain egi-urbillekoak ez dirala. Bai ta gogoan erabiltzen nun ere, gizon baiño len aurrak, eta gure irritsek eta gure irakasleek luzaroan yaurri bearrak izan geran ezker, askotan elkar-aurkakoak ziranak eta ez batzuek ez besteek beti ohea aolkatzen ez zigutenak, ezin urrana da gure iritziak, yaiotordutik gure adimenaren erabilkuntza izan ba'genu ta onek ez bestek zuzenduak ifioiz izan ez ba'gifiña bezela izango ziran bezain garbi ta gotorrak izatea.

Egia da ez dakusagula iri bateko etxe guziak lurreratzen ditutela beste era batez aiek berreraikitzeko ta kaleak ederkiago egiteko asmo bakarraz. Baiña ba-dakusagu askok berenak erausten dituteta aiek berriez egiteko, ta askotan artara beartuak dirala etxeak erorbidean daudenean, oiñarriak oso sendoak ez diralako. Erakutsi onen aurrean, si-

ñetsi nun ez zala, egitan, zentzuzkoa izango iritar berezi batek Lege-
ria eraberritzeko asmoa izatea oiñarrietatik ura osotara aldatuz eta
eratxitzen zularik, ura berriz zutitzeko; ez ta yakintzaen gaia berrit-
zeko ere edo aiek irakasteko eskolaetan agindutako era; baiñan or-
durarte egiazat artuak nitun iritzi guziaz buruz, ezin egin nuela ezer
oberik aiek kentzeko lanari ekitea baiño, bein eta betiko, gero aien
ordez beste obe batzu ipintzeko, ala aiek berak, gogamenaren eifera
egokitu ezker. Baita siñetsi ere nun, sendoki, bide ontatik nire bizia
askoz obeki zuzentzea yadetsiko nula, ondope zarren gaiñean eraiki
ta gartzetan eta egiazkoak ziranentz bein ere aztertu ez nitun oiña-
rrietan soillik ezarriko ba'nintz baiño. Ontan korapillo batzu ikusten
ba'nitun ere, ez ziran alabaiña ongibide gabekoak; ezta erriari dagoz-
kien gauza txikienen eraberritzean arkitzen diranakin erkatzeko ere.
Erri-gorputz aundi auek oso zaillak dira goratzeko lurrera diran ezke-
ro, bai ta zutik irozteko ere kordoka ari diranean, eta aien erorikoak
guziz gogorak dira, bearrez. Gaiñera, aien utsai buruz, baldin ba'di-
tute —ta aien artean dagon berezitasuna aski dugu batzuek ba-ditutela
baieztatzeko— erabilkuntzak asko legundu ditu, noski, bai ta zugurtzaz
ain eragikorki ezin ongitu zitekezan aietako asko eragotzi ala zuzendu
egin ditu ere, ez-arian; eta, azkenik, yasankorragoak dira geienetan aien
aldatzea izango litzakena baiño; orrelaxe, mendietan zear doazan erre-
gebideak, ibiltzearen ibiltzeaz ain lau ta eroso bilakatzen dira ta askoz
ere obe dugu aiei yarraitzea, arkaitz gaiñean yauzika ta malkortegie-
tako ondarreraíño yetsiz, bide laburtzeko ekitea baiño.

Au dala ta, ezin onartu ditzaket gizon urduri ta geldi-ezin oriek,
ez yaiotzak ez ogasunak erri-egitekoen erabiltzera ez deituak baiña
beti eraberritzeko asmoz ari diranak; eta idazti ontan alako zentzuga-
bekeririk nigan usnatzeko gauza txikiena dagola uste izango ba'nu,
damu-damu izango nuke ura argitaratu izana. Neronen bulkoak era-
berritu ta nirea bakarrik dan lur baten gaiñean eraiki beste asmorik
ez dut bein ere izan. Nire egintza aski ederresten dudalarik, emen ere-
dua erakusten ba'dizuet ere, ez diot, ori gora-bera, ura idurikatzeko
iñori aolkatu nai. Yainkoaren emaitzak ugarikien eta obekien artu
ditutenak, asmo goratuagoak dituteke, nonbait; baiña bildur naiz au
batzurentzat ausartegi izango ote dan. Len artutako uste guziez be-
re burua gabetzeko erabaki utsa ez da edozeiñek yarraitu bear dion
eredu bat. Ta gizon guzitsuak, eredu au iñola ere ez dagokien bi go-
go mota auetakoak ditugu, ots: dirana baiño trebeagotzat beren bu-
rua euki ta, ez beren iritzien urdurikeria geldierazi, ez beren gogoe-
tak oro eraz zuzentzeko egonarririk aski izan dezaketenak; eta ortik
dator artutako ezagutza-oiñarriez zalantzan asteko ta guzientz bidetik
alde egiteko bein gogoak eman ezker, ezin iraun dezaketela artezago

yoateko yarraitu bear dion bidexkan, eta beren bizi osoan bidegaldurik egongo dirala; ta gero besteak, irakatsi ditzateken beste batzuk baiño, egiazkoa gezurrezkotik berezkatzeko, gaiezago dirala uste izateko zentzu edo neurririk aski izanik, beste orien iritziai yarraitzeaz naitu bear diranak, beste obe batzu berenez arkitu baiño len.

Eta azken auetako bat izango nintzan ni, nonbait, irakasle bakar bat besterik euki ez ba'nu, edo yakintsuenen aburuen artean edonoiz izan diran goraberak yakin ez ba'ntu. Baiñan, ezin amestu litekela ezer ere, naiz ta arrigarriena ta siñesgaitzena izan, pillosopuetako batek esan ez dunik, ikastetxetan ikasirik, eta gero, nire bidaldietan, gureen aurkako gogoetak dituten guziak orregatik ez oiesak ez basak ez dirala, baiñan ainitzek guk aiña gogamen edo geiago ba-darabilteela ikusirik; gizon bat bera beraren gogoarekin, aurdanik prantzitarren edo alemaniarren artean azia baldin ba'da, txinatarren edo gizayaleen artean beti izan ba'litz izango zanaz bestelako bilakatzen dala gogoraturik; bai ta gure yantzien egikeraetan ere, orain duela amar urte on izan zaiguna ta beste amar urte baiño lenago, berriz ere, on izango zaiguna, bearbada, gaur nabarmen eta parregarritzat yotzen dugula; ta orrezkero, oiturak eta ereduak eragiten gaitutela geiago egiazko eza-gutzak baiño; eta ala-ere, agertzeko zail samarrak diran egietarako iritzien kopurua balio dun siñesbidea ez dala, egiantzekoago dalako gizon bakar batek aietara yotzea erri oso batek baiño, ezin nun autatu, nire irudiz, gaiñerakoenak baiño aburu obeak zitukcan iñor ere, ta nire burua zuzentzeko nirez lanari ekiteko beartua bezela arkitzen nintzan.

Baiña, bakarrik eta illunbetan ibilli bear dun gizon bat antzo, erabakia artu nun, ain astiro joateko ta gauza guzietan ainbeste zogieraz ari izateko ta, gutxi aurreratzen ba'nintzan ere, erortzetik ongi begiratu al izateko, beñik-bein. Eta ez nun izan ere, gogamenak aiek sarrerazi gabe aspaldian nire siñestean lerratu zitezkean usteetako bat ere astantzen asi, ekiten nion lanaren asmoa atontzean aldirik aski eman baiño lenago, nire gogoa gai izango litzaken gauza guzien eza-gutzara iristeko egiazko arauaren billa nenbillalarik.

Gaszteago nintzala, apur bat ikasia nun pillosopiaren zatien artean logika ta matematikaen artean geometeren analisis ta aljebra, iru antzebide edo yakintza nire asmoari zerbait lagun egin bear ziotenak, iduriz. Aztertu nitunean, ordea, oartu nintzan logikari buruz bere si-logismuak eta bere irakaspn geienak gauzago dirala dakizkigun gauzak besteai azaltzeko, edo ta Luli'ren antzebidea bezela, ez dakizkigunai buruz zentzugabeki mintzatzeko, aiek ikasteko baiño. Ta, egitan, arau txit on eta egiazko asko ba'ditu ere, ba-dira, ala-ere, ainbeste kaltetsu ta gaiñezko aiekin naspilduak, aiek berezkatzea oraindik landu gabe dagon aitzurdifinezko arri mokorretik Diana bat edo Minerva bat

ateratzea bezain zailtsua dela. Gero, antziñakoen analisi ta oraintsukoen aljebrari buruz, erabilkuntza batentzat ere ez diruditen gai be-rezi-bereziez baizik ari ez diranaz bestalde, lenbizikoa irudia gogoratzera ain ertsatua dago ta ezin erabil dezake adimena, irudimena asko nekatu gabe; ta azkenekoan, ainbeste malgotu oi da alako arauen eta alako xakien pean eta, gogoa eragozten dun antze nastu ta illun bat bilakatu da ura lantzen ari dan yakintza baten ordean. Guzi ori zala ta iruditu zitzaidan beste ikasbide bat billatu bear zala, iru orien gaiñak elkartuz, aien utsak baztertu litzakena. Ta legeen ugaritasunak sarritan txarbideai zuribide ematen dien bezela, Legerria askoz obe-kiago yaurria dugula, gutxi baiña zeatz-zeatz beteak diranean; orrela ere, logikak dauzkan arau ugarien ordean, uste izan nun asko izango nitula urrengo laurok bein aiek betetzeka ez usteko erabiki sendo ta iraukorra baldin artzen ba'nun.

Lenengoa zan bein ere ezer egiazat ez artzea, alakoa dala zearren yakin ez ba'nezan; ots, urdurikeri ta gibel-asmotik nire burua arduraz begiratzea, ta nire iritzieta, zalantzan yartzeko biderik ez emateraiñoko argi ta garbi gogora agertuko zitzaidana besterik ez artzea.

Bigarrena, aztertuko nitun korapilloetako bakoitza al bezainbat ataletan eta aiek obeki askatzeko bear ainbestetan zatitzea.

Irugarrena, nire gogoetak eraz zuzentzea, gauza bakunen eta ezauterrezenetatik asi ta, apur-apurka, mailka, goratuz yoateko osotuenen ezagutzaraiño, bai ta berenez elkarren ondozka ez dioazanen artean ere era bat balizkatuz.

Eta azkenekoa, ezer ez uzteaz ziur ez egoteraiñoko zenbatze osoak eta berrikuspen beteak egitea guzietan.

Beren argibide gaitzenetara iristeko geometrilariiek erabilli oi di-duten arrazoi txit bakun eta errezezko zergada luze oriek zirala bide, gizonak ezagun ditzaken gauza guziek, era berean, elkarri yarraitzen diotela iruditu zitzaidan, eta egiazkoa ura ez dana alakotzat artzetik begiratuaz, ta batzu beste batzuetatik ateratzeko bear dan eraz gorde ta beste gabe, ezin ditekela bat ere izan, oso urrun naiz oso ezkuta-turik ba'dago ere, iritxi ta idoro ez dezakena. Ta ez nun neke aundi-rik artu zeñetatik asi bear nun billatzeko, bakunen eta ezauterrezen-etatik zala bai bainekin; eta orain arte yakintzaetan egia billatu duten guzien artean matematikariiek bakarrik zenbait argibide, ots, zenbait izpide ziur eta agiri arkitu al izan ditutela gogoan nerabillala, aiek aztertu dituten aietatik beretatik asi bear zalako ezbaian ez nengon, ortatik nire gogoa egiez bazkatu ta gezurrezko arrazoiez ez naiko-tzera oitu-eraztea beste onurarik atera uste ez ba'nun ere. Baiñan ori gora-bera, ez nun matematikak oi deritzaten yakintza berezi gu-ziak ikasteko asmoa artu, ta aien gaiak bestelakoak diran arren,

ala-ere, alako gaietan elkargo edo ein bereziak baizik aintzat ez arztean guziak bat datozela ikusirik, uste izan nun obe nula ein oriek era bat bakarrik aztertzea, aien ezagutza niri errezago egiteko gauza ziran gaietan baizik aiek balizkatzen ez nitula, bai ta aietara iñola ere menpetzen ez nitula egoki litzazkikeoten beste guziaz aiek gero ainbat obeki egokitu al izateko. Geroago, oartu nintzan aiek ezagutzeko, batzutan bakoitzari bereziki begi eman, eta beste batzutan zenbait elkarrekin gogoan euki edo artu bear izango nitula, ta oldoztu egin nun, aiek obekiago bereziki gogotan artzeko, lerroka balizkatu bear nitula, ez bainun arkitzen ezer bakunagorik eta nire idurimenari ta zentzumenari argiroago agerrerazi nizaiekeanik; baiñan elkarrekin gogoan euki edo artzeko, zenbait xakiren bidez, al bezain laburrak, azaldu bear nitula; eta bide ontatik, geometriazko analisisian eta aljebran dagon onena artu, bataren utsak oro, bestearen bidez zuzentzen nitula (2).

Eta, egiaz, ba'dut bekoki esateko autatu nitun arau gutxien betetze zeatzak yakintza bi oriek yotzen dituten arlo guziak nasi-berezteko ainbat erretzasun eman zidala, ta aiek aztertzeke igaro nitun bizpairu illabetetan, bakunen eta erabatekoenetatik asirik, eta arkitzen nun egia bakoitza gero beste batzu arkitzeko arau bat izanik, lenago oso zailtzat yo nitun korapillo batzu askatu bakarrik ez-baiña, azkenean, ez nekizkinetan ere zein bidetatik eta noraiño askatu nitzaiken erabaki nezakeala iruditu zitzaidan ere. Ontan ez nauzute, agian, oso arrotzat artuko, baldin gogotan artzen ba-duzute, gauza bakoitzean egia bat baizik ez izanik, ura arkitzen dunak artzaz yakin diteken guzia ba-dakila; ta, adibidez, arimetika yakin eta, aren arauai yarra, kopurutu egiten dun aur batek, ziurtzat euki dezake idoro dula, aztertzen ari zan kopuruari buruz, giza-gogoak idoro dezaken guzia; gero ta gero ere, egiazko erari yarraitzen eta billatuaren gorahera guziak zeatz zenbatzen irakasten dun ikasbideak, ba-du arimetika-arauai egiztabide ematen dien guzia, Baiñan ikasbide ontan poz geien ematen zidana auxe zan; arekin ziur nengola nire gogamena guzian neranbillela, bete-betea ez ba'zan ere, al nun obekienik, beifiek-bein. Ta, bestalde, artan ari nintzalarik, nire gogoak, goxo-goxo, gauzak argiago ta garbiago aditzera oitutzen zala oartzen nun, eta iñongo gai bereziri ura lotu izan ez niola, banun itxarobide beste yakintzaetako korapilloetan ura erabilli al izateko, aljebrakoai egin nien bezainbateko onuraz. Ori gorahera, ez nintzan ausartzen agertzen ziran guziak berberean aztertzer, orixe, ba, ikasbideak agintzen zun eraren aurkako izango zan; baiña yakintzaen oiñarriak, guziak pillosopiatik artuak izan bear zirala oarturik, eta ontan agiri zanik oraiño

---

(2) Descartes'ek geometria analitika asmatu aun.

arkitzen ez nularik, uste izan nun, lenengo ta bein, mota ortako batzu yartzeko alegiñak egin bear nitula, ta au munduko gauza garrantzi-tsuenata ta urdurikeri ta atze-asmoari bildur geien izan bear dieguna dalarik, uste izan ere nun ez niola lanari ekin bear ordun nun ogei ta iru urteko adiña baiño umoago batera eldu ta nire burua atontzen aldi asko eman arte, aldi ura baiño lenago artuak nitun iritzi gaiztoak oro nire gogotik idokiz, nire gogoetarako gai izango nitun oar-ikaspen bereziak bilduz, ta, azkenik, erabaki nun ikasbideari beti ekiñaz, nire goñoan ura obeki sendotzeko.

IRUGARREN ZATIA

Azkenez, egotez gauden bizitegia bir-eraikitzen asteko, ura lurreratzea ta etxegintza-gai ta etxegille biltzea edo etxegintzan norberak ekin eta, ortaz gaiñera, etxe berriaren irudia arretaz marraztua izatea naikoa ez dan bezela, lanak dirauken aldian eroso ostatuak izateko beste bizitegi bat arkitu bear dugulako; orrela ere, nire egintzaetan ezmezean ez gelditzeko, gogamenak nire iritziatan orrela izatera beartzen niñun artean, eta ordudunik al nezan zorionekoenik bizitzetik ez uzteko, bein-beiñeko zillegi-lege bat eratu nun niretzat, yakin erazi nai dizkizuedan iru edo lau esakunetan baizik etzaten ez zana.

Lenbizikoa, nire erriko lege ta oiturai men egitea zan, Yainkoaren eskarrez, aurdanik irakatsia izan naizan yaurespideari iraupe-
nez atxikitzen niola, ta gaiñerako guzian, bizi-laguntzat eukiko nitu-
netako zugurrenek beren oikuntzan onarturiko aburu neur-tuen eta
geiegikeritik aldendu-
enen arauz nire burua yaurtzen nula. Ordudani-
k neronenak ezertan ez artzen asia nintzalarik, guziak berriro
azterkatu nai bainitun, ziur nengon ezin egin nezakeala ezer oberik
burudunenenaï yarraitzea baiño. Ta Persi'tarren artean gure artean
bezain burudunak, agian, ba-diranarren, bizi-laguntzat eukiko nitu-
nakin erara egotea onurakorrena zala iruditzen zitzaidan; eta aien
egizko aburuak zeintzu diran yakiteko ziotenari baiño gei-
ago zegite-
nari begiratu bear niola, gure oituraen okertasuna dala ta, siñesten
dutena esan nai dutenak gutxi diralako bakarrik ez-baiña, askok
aiek berek ez dakitelako ere; gauza bat siñesten dugun gogamen-
egintza, siñesten dugula ba-dazaugun beste artzaz bestelakoa dalarik,
sarritan baitugu bata bestea gabe. Ta, berdinzki onartutako iritzi
batzuren artean, neur-tuenak baiño ez nitun autatzen, bai beti eki-
taldian eroso-
enak eta obeak, noski, diralako, edozein geiegikeri gaiz-

toa oi baitugu, bai uts egin ezkeru egizko bidetik gutxiago alde egiteko ere, buruetako bat autaturik, bestea ba'litz yarraitu bear izan nion. Ta norberaren eskukotasunaren zerbait besterendu egiten dan edozein agintza geikeritzat yotzen nun bereziki. Ez nitun gaitzesten asmo onen bat dugunean, bai ta gizartearen segurantzarako, orobateko asmoetan ere, gogo aulen zuzikakeria ongitzeko irautera bear-tzen gaituten eskain-itzak edo itunak egitea uzten duten legeak, ez; baiña, beti ein batean zegoen gauzarik ez bainekusan gizartean, eta dagokidanari buruz, nire irizpidea geroago ta obeagotzea ta ez ura gaiztoagotzea itxaroten nun ezkeru, zentzuaren aurkako uts aundia egiten nula uste izango nukean, baldin ordukotz zer-edo-zer onartu ta beste gabez, geroago ere ura ontzat eukitzera beartu ba'nintz, ura dagoneko orrelakorik ez zala edo nik geroztik orrelakotzat ar-tzen ez nula.

Nire bigarren esakuna auxe duzute: nire egintzaetan alik gotorre-na ta bipillena izatea, ta aburu ezbaikoenetan ziur-ziurak bai'liran bezain iraukorki yarraitzea aietara erabaki ezkeru, ontan oianen ba-tean bidea galdu duten bidaztien antzera ari nintzalarik; auek, ba, alde batetik eta bestetik itzulika alderrai ibilli, ta ara gutxiago ere, leku batean ekuratu ez-baiña toki baterantz alik artezenik beti ibilli bear dute, arrazoi ariñak gora-bera zuzenbidea aldatzen ez dutela, nai ta asieran, alabearrez baizik, bide ori autatu ez ba'dute, apika; orre-laxe, ba, yoan nai duten araxe irixten ez ba'dira ere, azkenik, oian erdian baiño obekiago, noski, izango diran non-edo-nora yoko dute, beifnik-bein. Eta, onela, bizitzako egintzak askotan luzapenik yasaten ez dutelarik, egi-egia da, aburu zifiekkoenak ezagutu ezin ditugunean, egi-antzekoenai yarraitu bear diegula; ta batzuetan bestetan baiño egi-antz geiago oartu ez ba'dezakegu ere, batzu-edo-batzutara yo bear dugu ta gero, egiteari dagozkion aldetik, ez ezbaikotzat aiek artu, oso egiazko ta zifiekkotzat baizik, aietara yo-erazi gaitun arrazoia alakoa dalako. Ta, ordutik, orixe nun aski nire burua begiratzeko gero gaiztotzat yotzen dituten gauzak onak bezela egitera eramana diran iraupen gabeko gogo aul eta ezmez orien barneak dardarizatu oi di-tuten garbai ta zimiko guzietatik.

Nire irugarren esakuna auxe izan zan: beti ere nire burua ga-raitzen ari izatea zoria baiño len, ta nire gurariak besteratzea mun-duko era baiño len, eta geronen gogoetak besterik geure menpean ez dugula sinestera nire burua oitutzeta, maizenik. Orrela ezkeru, kan-poko zaizkigun gauzai dagokionari buruz al izan dugun obekienik ari izan ezkeru, ondore on egiteko peitzen zaiguna ezin-eziña dugu. Ta au soillik naikoa iruditzen zitzaidan iritxiko ez nun ezer ere etor-kizunean nai izatetik alde egiteko ta orrela pozik egoteko: gure nai-

menak, adimenak, nola-edo-ala, eginkizun ager-erazten duna besterik nai izatera berez erabakitzen ez dularik, argia da gugandik kanpoan diran on guziak alaber gure al izatetik urrutikotzat artzen ba'ditugu, ez dugula atsekaberik izango gure yaiotzari zor zaizkiola diruditenak ez eukitzeagatik, gure obenik gabez aietaz gabetuak izan gaitezenean, Txina naiz Mexiko'ko yaurerrien yabe ez izateagatik ez dugun bezela; ta esaten dutenez, bearra onindar biurtuta, ez dugu osasuntsu egotea naiago izango eri gaudelarik, edo yarei egotea morroillo pean gaudelarik, arribizia bezain ez-ustelkorra litzaken-gaiezko gorputzak, naiz txoriak antzo egaldatzeko egoak eukitzea orain nai duguna baiño. Aitortzen dut, ordea, ekitaldi luzeak eta gogarte berriztuak bearrak dirala gauza guziak ikusgune ontatik begiratzen oitutzeko; ta aspal-dian zoriaren nagusitzatik beren burua atera ta, nekeak eta txirotasuna gora-bera, yainkoakin berakin zorientasunean norgeiagoka ari izan al izan zuten pillosopu aien isil-ezagutza ontan, beregainki, zetzala uste dut. Izaerak erabakitako mugarriai tai gabe begi ematen ari ziralarik, beren gogamenak besterik beren menpean ez zutela ain bete-betean uste zuten eta, au bakarrik aski zitzairen beste gauza batzuei maitazarrerik izan zezaieten eragozteko ta gogoeta oriek ain muga gabe erabiltzen zuten eta, beste gizonetako iñor ere baiño aberatsago ta altsuago ta egiñago ta zorionekoagotzat beren burua yotzeko alako arrazoia ba-zuten ontan; aiek, ba, pillosopia au ez dutelarik, ezin dute, izaerak eta zoriak ongi baiño obeki artu ba'ditute ere, pillosopu aien antzera, nai duten guziaz bein ere erabaki.

Buruenik, zillegi-lege onen ondoretzat, gizonek bizitza ontan dituten lanbide bereziai begi ematea gogoratu zitzaidan, onena autatzera yotzeko. Ta iñorenai buruz ezer esan nai ez dudala, arkitzen nintzan artantxe yarraitzea baiño oberik ezin egin nezakeala uste izan nun; esan nai baita, nire bizitza osoa nire gogamena lantzen ematea ta egia- ren ezagutzan al bezainbat aurreratzea artua nun ikasbideari yarraituz. Ikasbide ortaz baliatzen asi nintzanetik ain atsegin okitua izan nun eta ez nun uste bizitza ontan gozoago ta garbiagorik artu zitekeanik. Eta egunoro aski garrantzitsu ta beste gizonentzat, maizenik, ez-ezagunak iruditzen zitzaizkidan zenbait egia ager-erazten nitularik, aren bidea artzen nun atsegiñak gogoia ainbeste betetzen zidan eta gaiñerako guzia orobateko zitzaidan. Orren gain, lenagoko iru esakunak, nire burua ikastun egiteko nun asmoan baizik ez zuten beren oiñarria ezartzen; Yainkoak gizon bakoitzari egiazkoa gezurrezkoetik berezkatzeko argiren bat eman zion ezker, ezin nezakealako siñetsi iñoren iritziez naikotu bearko nintzanik, alditxo batez ere, mugonez aiek aztertzeko neronen iritzia erabiltzea erabaki ez ba'nu; ta ezin nezakean nire burua kezkatik yarei egin aiei yarraitzean, beste obe

batzu, baldin ba'ziran, aiek arkitzeko muga onik ez galtzea itxaron ez ba'nu; ta, azkenik, ez nukean nire gurariak mugatzen eta pozik egoten yakingo, al nitzaken ezagutza guzieren yabetza sendotuaz batera, nire al izatean izango ziran egiazko on guziak era beretik irabaztea ere uste nun bide bati yarraitu ez ba'nintzaio; gure naimenak zer-baiti yarraia ala iges egitera erabakitzen ez dula, adimenak ona ala gaiztoa bezela darakuskionez baizik, aski dugu ongi eriztea ongi egiteko ta al diteken obekienik eriztea, al diteken obekienik egiteko ere; ots, onbide guziez ta aiekin yadetsi ditekezan beste on guziez yabetzeko; eta ori orrela dala ziur gaudenean, pozik egon bear.

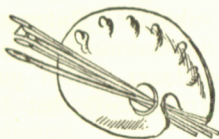
Esakun auek nigan sendotu ta, nire siñestean beti lenbizikoak izan diran siñeskintza-egiakin batera, berezian ipiñi nitun ezkerero, ari ninduzun asi al nula naierara nire gaiñerako iritzi guziak bazterka ezartzen. Eta gogoeta guziok ausnartu nitun gelan sarturik luzarago egoteaz baiño obeki, gizonakin elekatzeaz yo-mugara eltzea uste nun ezkerero, bideari ekin nion negua osoro bukatu gabe. Ta urrengo bederatzi urteetan, yo ara yo onara, gizartean ibilli besterik ez nun egin, an ematen diran antzerki guzietan antzezleri baiñoago gaiñeko izateko alegiña egiñaz. Eta edozein gaitan ura ala-olako egin lezaken eta uts egiteko bide eman lezaiguen artzaz gogoeta egiñaz, lenago ziri-zara sartu zitezkean okerrak oro idoki nitun nire gogotik. Eta ez nien ortan siñesgogorrai antzik artzen, ezbaiean egoteagatik beste gabe, ezbaiean daudenak eta beti kekomekoarena egiten dutenak, ez; aitzitik, egiatan sendo egoteko beste asmorik ez nun, lur ariña ta ondarra alde eragiñaz, arkaitzera naiz buztinera yotzeko. Ta au, ene gardiz, aski ongi burutzen nun; ainsterañio ta, azterkatzen nitun esakizunen gezurra edo ezbaitasuna idoro naiez, ez uste motelen bidez, agerbide argi ta ziurrez baizik, ez nun bat ere arkitzen, artatik ondore aski agiriren bat ez ateratzeraiñoko ezbaikoa zanik, ezer ziurrik ez zeukalakoa baizik ez ba'zan ere. Ta etxe zar bat lurreratzean, berri bat eraikitzeke gauza diran gaiak gorde oi diran bezela, orrela ere oiñarri gabetzat yotzen nitun nire usteak oro ondatzean, gero beste ziurrago batzu sortzeko gauza izan zaizkidan oartzerezeziak eta anitz ikasketa egiten nitun. Eta gaiñera, enetzat erabakia nun bideari ekiten niardun; geienetan arauen eraz nire gogoeta guziak zuzentzeko arreata nunaz bestalde, noizean-bein zenbait ordu ematen bai-nitun aiei ekiten, matematika-korapilloetan, batez ere, matematikoen idekotsu egin nitzakean beste batzutan, aski sendoak iduritzen ez zitzaizkidan beste yakintzaen oiñarrietatik aiek askatuz; guzi au, liburu ontan azaltzen diran yardun batzutan, ikusi diteke (1). Eta onela,

(1) "Dioptrique", "Météores" eta "Géométrie", itzaldi onekin batera argitaratu ziranak.

bizitza goxo ta bakun bat igarotzea beste lanbiderik ez eukirik, atsegiñak txarbideetatik berezkatzeko asmotan ibilli ta, gogaitu gabe beren astialdiaz gozatzeko, zillegiak diran yostaketa guzietan ari diranak bezela, iduriz, bizi nintzala, beti ere ba-nenbillan nire asmoari yarraituz eta egiaren ezagutzarako onura ateratzen nula, geiago, apika, liburuak irakurri naiz gizon ikasiengana maiz bildu besterik egin ez ba'nu baiño.

Ala ere, bederatzi urte oriek igaro ziran, yakitunak izkatu oi dituten korapilloai buruz erabakirik artu izan gabe, eta arruntekoa baiño pillosopia ziurrago baten oiñarriak billatzen asi izan gabe. Ta, ene ustez, xedean yo gabe artarako asmotan ibilli diran zenbait gogo bikaiñen eredia, artan ainbeste korapillo zegola irudi-erazten zidan eta, ez nun, bear-bada, ari ain laster ekiteko bekoki izango, baldin burutu izan nulako zurrumurru batzu banatzen ari zirala ikusi ez ba'nu. Ezin esan nezake aburu ori agertzeko zuten izpidea; ta nire itzaldien bidez zerbaitez lagundu ba'dut artara, izan bide da nire ezyakitea aitortu dudalako, apur bat ikasten ari izan diranak baiño bakuntasun geiagorekin, bai ta, bear-bada ere, besteek ziurtzat yotzen dituten gauza askotan ezmezean ibiltzeko nitun arrazoiak ezagutarazi ditudalako, baiñan ez edozelako irakaskintzaz illarraindu naizelako. Baiña, naizenaz bestelakotzat ar nazaten ez nai izateko biotz aski ona daukadan ezkerero, ari ninduzun bear nula, nondik edo andik, ematen zidaten izen onaren aintzako nire burua egin; ta duela zortzi urte, egin-egiñean, gurari orrek ezagunak izan nintzakean leku guzietatik ni urrutiratzea erabakierazi zidan, eta emen baztertzea (2), gudaren iraute luzeak sortarazitako aginduak, eukitzen diran gudarozteak, gizonak segurantzta geiagorekin bakearen ekoizpenez gozatu ditezcan baizik gauza ez dirala diruditen erri ontan. Eta emen, iñoren egitekoai yakingura baiño berarenai buruz arduratsua go dan erri aundi, oso langin baten gizataldearen erdian, eremu urrutiñean bezain bakar eta bazterturik bizi izan al izan dut, beste iriburu ikuskatuago batzutan dauden ongundetako bat ere gabe ez nintzalarik.

(Jarraitzeko)

(2) Holanda'n.